

korlátozzák is az eddig szabad nemzetiségi névadást. Hiszen az utónévjegyzékben nem szereplő név esetében meg kell keresni az érintett országos kisebbségi önkormányzatot, amelynek 15 napon belül döntést kell hoznia a kérdéses név anyakönyvezhetőségéről. Félő, hogy ez csak bonyolítani, nehezíteni fogja a kisebbségek névválasztását. Egy azonban biztos: ezek a névkönyvek, ez a szabályozás megoldotta azt a problémát, amelyet a ma már hatályát veszített, a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény 12. §-ának (1) bekezdésében megfogalmazott szabad névválasztása kapcsán éreztünk; miszerint magyar állampolgárnak csak akkor van szabad névválasztási joga, ha kisebbséghez tartozik!

RAÁTZ JUDIT

VÖRÖS FERENC: CSALÁDNÉVKUTATÁSOK SZLOVÁKIÁBAN
Szociolingvisztikai tanulmány négy település családnévhasználatának tükrében
Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2004. 592 lap

1. Fontos küldetést teljesített a kiadó, amikor a Csallóközi Kiskönyvtár sorozat 31. köteteként vállalta a szerző alapos és sok-sok évre visszatekintő kutatása eredményeként született munka megjelentetését. A tanulmány doktori disszertációnak készült változatát a megmérettetés tanulságait felhasználva szerkesztette könyvvé VÖRÖS FERENC. A küldetést abban látom, hogy ma, amikor a nemzeti identitás vállalásának egyre kevesebb politikai gátja van, ez a könyv is elősegítheti a neveknek mint identitásunk legszemélyesebb jelzőinek a magyar nyelv szokás szerinti megőrzését, s ezzel egy, az asszimilációs folyamatok ellenében ható nyelvpolitika megvalósítását.

2. A könyv első részében a személynévkutatás és a személynévtan általános kérdéseit tekinthetjük át, ahogy azt a szerző a vonatkozó szakirodalom tükrében látja. Ebből a fejezetsorozatból már a későbbiek miatt is figyelemre méltó a „A névváltoztatás” című rész. Ezt azért is tartom fontosnak, mert mind a névváltozás – amely a nyelvben végbe menő, annak szabályaihoz köthető változások eredménye –, mind pedig a névváltoztatás – amely a névviselő tudatos együttműködését feltételező beavatkozás – a névteremtő nyelvi közösséghez köthető.

Amit viszont a kutatás eredményeként a könyvben megismerhetünk, az az areális nyelvészet témaköréhez tartozik, érinti a migrációhoz köthető névinterferenciát, „névkölcsönzést”, a természetes kétnyelvűség teremtette beszédhelyzetek kérdését. Ezért helyeselhetjük, hogy a névváltozás–névváltoztatás témája kapcsán részletesen foglalkozik az írásképváltozat, a tükörfordítás, a párhuzamos személynévvadás, a névátírás objektív és szubjektív tényezőivel. Az ezek révén keletkezett nevek vizsgálata a magyar nyelvű névviselők szempontjából nem csupán történeti, hanem 1920 óta élőnyelvi probléma is. VÖRÖS FERENC adataiból ugyanis kitűnik, hogy míg korábban az (írásbeli és/vagy szóbeli) névváltozatok mögött a természetes névhasználat ingadozását sejtjük, addig 1920 után a politikai indíttatású nemzetállami törekvések egyik „mellékterméke” a tényleges névhasználattól független erőszakos névátírás. Ettől kezdve jelentő-

sen csökken a nevek jelentésszerkezetében azok identitásjelző szerepe. A szerző adatai alapján így utal e jelenségre: „A probléma összetettségét jelzi, hogy anyagomban a *Török Ján, Prešinský Kálmán, Magyar József, Mađar Jozef* típusú alakok még azonos korszakon belül is rendre keverednek egymással az anyakönyvek lapjain. Az adott család etnikai összetételének ismerete nélkül, az anyakönyvezett alak és a család névadási szándéka ismeretének hiányában nehéz eldönteni, hogy egyszerű névátírással vagy párhuzamos személynévadással van-e dolgunk. Elképzelhető ugyanis az a helyzet, amikor a vegyes házasságban született gyermeket a szlovák identitású apa *Ján*-nak, a magyar anya *János*-nak szólítja otthon. Kutatópontjaimon azonban gyakoribb az az eset, amikor a magyar identitású család gyermekének a szülők akarata ellenére is szlovákosan jegyzik be a nevét az anyakönyvbe. Ilyenkor de facto a névátírás esetével van dolgunk...” (30–1).

Az írásképváltozattal szemben, amely egy nyelv azonos írásrendszerében jön létre, a névátírás a nevet egyik adott nyelv írásrendszeréből egy másik nyelv írásrendszerébe teszi át. Ez az írásbeliség kultúrtörténetében jól nyomon követhető jelenség, szerepe pedig ugyanaz, mint minden más idegen vagy jövevényszó esetében, hogy gazdagítsa a befogadó nyelv szókészletét. A befogadásnak pedig az első lépcsője az írásképváltoztatás „honosítása”. Itt azonban másról van szó. Az átírás úgy következik be, hogy a névhasználó közösség nem vált nyelvet, tehát ez az idegen nyelviség mintegy befurakodik az állami adminisztráció segítségével az addig homogén nyelvhasználatba, és annak erre az elemére nyomást gyakorol – a nyelvcseré irányában. Hogy a veszély mennyire valós, azt a könyvben nyomon követhetjük. Ezt a hatást felerősíti a nevek tükörfordítása. Erre azonban csak utalást találunk a könyvben, mivel a szerző célja a családnevek vizsgálata volt, a tükörfordítás pedig főként a keresztnévket érinti. Mégis utal a teljes név szlovákosítása kapcsán arra, hogy míg a családneveket főként a névátírás (transcriptio) érinti, a keresztnév szlovákosítását inkább tükörfordításnak lehet tekinteni. A *Juraj : György, Vojtech : Béla, Zlatica : Aranka, Alžbeta : Erzsébet, Ladislav : László* megfeleltetéseket inkább tükörfordításnak mondhatjuk, és nem a párhuzamos névadás eseteinek.

A fent leírt folyamatoknak aztán az a közvetlen következménye, hogy a szlovákiai magyarság esetében tömegeket érint a névviselés és a névhasználat szétválása. Egy személy viselheti a *Kišš, Nad, Budaj, Borbél, Kinčeš, Šoš, Sentiván* családnevet úgy, hogy a nem hivatalos és a Magyarországhoz kötődő hivatalosabb nyelvhasználata során *Kiss, Nagy, Budai* vagy *Buday, Borbély, Kincses, Sós* vagy *Soós, Szentiványi* alakot ír le. Sőt a saját kezű aláírás sok adatban eltér még hivatalos dokumentumon is a hivatalos bejegyzéstől. Figyelemkeltő a könyv vonatkozó részében a szerző utolsó megállapítása (48): „Ugyanakkor az utóbbi időben magyar identitásúak körében is egyre gyakrabban találkozni azzal a jelenséggel, hogy a név autográf rögzítésekor is a szlovákosan anyakönyvezett formát használják (pl. *Lucia, Monika, Ladislav, Marek, Borbél, Kinčeš, Šoš, Sentiván*; stb.)”.

A könyv az elméleti és tudománytörténeti bevezető után alaposan körüljárja kutatásának történelmi, társadalmi, településtörténeti és földrajzi hátterét. Bár a (cseh)szlovákiai magyarság sorsáról készült tudományos vagy tudományos-politikai háttérű munkák ma már gazdagon állnak rendelkezésre – a tényt bőven illusztrálja a szerző 389

tételből álló irodalomjegyzéke –, az adatgyűjtés körülményeinek, elveinek és a források (például az anyakönyvek) vezetésének mikéntjéről szóló tudósítása távolságtartásra törekvő tárgyilagos stílusa ellenére is érzelmileg megragadó olvasmány. A vonatkozó dokumentumok ismertetése révén tényszerűen megismerjük a felvidéki magyarság mindennapjait érintő változásoknak azokat a tényeit, amelyek éppen a hozzá legközelebb levő hatalmi szerv, a helyi hivatalok nyelvi türelmetlenségét tükrözik. Általános érvényűen is dokumentálva látjuk, milyen távol esik a társadalmi érdektől az a nemzetállami törekvés, amely úgy képzei el az államot, hogy az nem csupán lakói gazdasági és politikai szövetsége, hanem nyelvileg, etnikailag és kulturálisan is homogén, vagy erkölcsi gátlások nélkül homogenizálható alakulat.

3. A kutatás négy településen történt, melyek közül kettő (Balony, Diósförgepatony) a Csallóköz homogénnek mondható magyar tömbjéhez tartozik, kettő (Kiscétény, Nagycétény) pedig Nyitra gazdasági vonzáskörzetében közvetlenül a Zoborvidékhez csatlakozik, amely régtől vegyes lakosságú, és az ezzel együtt járó természetes asszimiláció által folyamatosan érintett volt. Az ebből fakadó etnikai és névviselési sajátosságok elemzése a könyv egyik fő területe.

A kutatás időbeli kiterjedése mintegy 100 év. 1895-től, a polgári anyakönyvezés bevezetésétől 1999-ig vizsgálja anyakönyvi forrásait. Ez alatt az idő alatt a lakosság négy államváltást ért meg: Osztrák–Magyar Monarchia → Csehszlovák Köztársaság → Magyar Királyság → Csehszlovák (második) Köztársaság → Szlovák Köztársaság. (Ezen belül még a második köztársaságból Cseh–Szlovák Köztársaság is lett.) Mindezek a változások a névviselés változásának egy-egy szakaszát jelentik. De ha nem lettek volna is, az időköz és a kutatópontok földrajzi fekvésének kiválasztása az elemzésben történeti és területi („névjárások”) szempontok érvényesítését tették lehetővé.

4. A családnevek etimológiai vizsgálata statisztikai adatokat szolgáltat a négy településnél tágabban is értelmezhető térség családnévállományának eredetére is. Az pedig mindenképpen figyelmet keltő megállapítás, hogy a kétnyelvűségnek van egy sajátos „mellékterméke” a névhasználatban is, ahogy VÖRÖS FERENC fogalmazza: „Az elemzések során arra a végső következtetésre jutok, hogy a szlovák és a magyar nyelvközösség, bár két különböző nyelvet használ, bizonyos mértékig mégis azonos névközösséget alkot” (10). Ez részben lehet pozitív (például vegyes házasságban a kettős identitás kifejezése), de leggyakrabban az identitásban bekövetkezett bizonytalanság kifejezése.

A kutatás módszertana tekintetében mindenképpen újdonság, hogy nem csupán az etimológiaiailag különböző nyelvekhez köthető adatait kezeli egységesen, hanem az egy településen élő, de különböző (magyar–szlovák) nyelvközösséghez tartozó beszélők névkincsét is. Mintegy a kétnyelvűséget tekinti egy egységes élőnyelvi kommunikatív egységnek. Elgondolkodtató, vitára ingerlő, de nem alaptalan.

A könyv nélkül szegényebb lenne mind névtudományunk, mind a 20. századról szóló magyarságtudomány.

VÖRÖS OTTÓ